

تحلیل محتوای کیفی عوامل مؤثر بر خط‌مشی‌گذاری عمومی در حوزه محیط زیست

مهدی احمدی تنکابنی^{*}، نادر شیخ‌الاسلامی کندلوسی^{**} و مسعود احمدی^{***}

نوع مقاله: علمی	تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۲/۰۲	تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۸/۱۱	شماره صفحه: ۲۵۷-۲۸۴
-----------------	--------------------------	-------------------------	---------------------

یکی از مهم‌ترین چالش‌ها و بحران‌های حال و آینده کشور، حوزه محیط زیست است. این حوزه نیازمند توجه و رصد همه‌گلوگاه‌های تهدید و در نتیجه تدوین خط‌مشی‌ها و سیاست‌های اجرایی مشخص است. در این راستا، به‌کارگیری همه‌ظرفیت‌آحاد جامعه در قالب طرح‌های مشارکت‌های عمومی ضروری است به همین دلیل طراحی مدل‌هایی که ترسیم‌کننده خطوط راهنمایی برای مدیران ارشد و تصمیم‌گیران کلان‌کشوری با توجه به وضعیت محیط زیست کشور و جذب مشارکت همگانی به منظور توسعه و بهبود شاخص‌های زیست‌محیطی کشور در حیطه خط‌مشی‌گذاری‌های عمومی باشند اجتناب‌ناپذیر است. از این رو جهت موفقیت در پیشبرد مطلوب خط‌مشی‌ها باید مجموعه‌ای از عوامل کلیدی در نظر گرفته شود که در این تحقیق به دنبال پاسخ به این سؤال اساسی است که عوامل مؤثر بر خط‌مشی‌گذاری عمومی در حوزه محیط زیست کدام‌اند. به منظور پاسخ به این سؤال، محققان با استفاده از تحلیل محتوای کیفی، به شناسایی عوامل مؤثر بر خط‌مشی‌گذاری مشارکت‌شهروندی در حوزه محیط زیست پرداخته و مصاحبه‌هایی با افراد خبره انجام داده‌اند که در نهایت ۳۱ زیرمؤلفه در ۶ بُعد: اسناد راهبردی و بالادستی، بدنه تصمیمات، ساختار و تمهیدات سازمانی، فرهنگ‌سازی، فناوری اطلاعات و فرایندهای کلیدی شناسایی شده است. **کلیدواژه‌ها:** خط‌مشی‌گذاری عمومی؛ خط‌مشی‌گذاری زیست‌محیطی؛ مشارکت‌شهروندی؛ تحلیل محتوا

* دانشجوی دکتری مدیریت دولتی، دانشکده مدیریت واحد ساری، دانشگاه آزاد اسلامی ساری، ایران؛
Email: m.a.tonkaboni@ut.ac.ir

** استادیار دانشکده مدیریت، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی تهران شمال، ایران (نویسنده مسئول)؛
Email: n_sheikholeslami@iaui-tnb.ac.ir

*** استادیار دانشکده مدیریت واحد ساری، دانشگاه آزاد اسلامی ساری، ایران؛
Email: m.ahmadi4502@iausari.ac.ir

فصلنامه مجلس و راهبرد، سال بیست‌ونهم، شماره یکصدویازدهم، پاییز ۱۴۰۱

doi: 10.22034/MR.2021.4602.4499

مقدمه

فرایند خط‌مشی‌گذاری به‌مثابه مجموعه‌ای از فعالیت‌های سیاسی است که شامل مراحل شناسایی مشکل، تدوین راه‌حل‌ها، قانونی کردن، اجرا و ارزیابی است. به اعتقاد اینمن^۱ هم‌زمان با افزایش محبوبیت و مقبولیت توسعه پایدار و دیدگاه‌های موجود در بطن آن، به تدریج برداشت برنامه‌ریزان و خط‌مشی‌گذاران دولتی از مفهوم توسعه دچار تحول شده و به‌ناچار تحقق مشارکت عمومی تنها راهکار توسعه جوامع پنداشته شد. از این رو می‌توان این‌گونه برداشت کرد که مشارکت مردمی در خط‌مشی‌گذاری‌های عمومی دولت‌ها در زمینه مسائلی چون محیط زیست موضوعی کلیدی و راهبردی است. این پژوهش به‌عنوان مطالعه‌ای توسعه‌ای و درعین حال کاربردی، با توجه به اهمیت برنامه‌ریزی‌های زیست‌محیطی و مشارکت آحاد جامعه در توسعه حفاظت از آن در برنامه‌های اقتصادی به دنبال شناسایی عوامل مؤثر در طراحی خط‌مشی‌گذاری مشارکت شهروندی در حوزه محیط زیست است. این عوامل به دنبال معرفی سیاست‌های کلان در قالب تدوین خط‌مشی در زمینه ارتقای مشارکت شهروندان ایرانی در حیطه مداخله و درگیری در مباحث زیست‌محیطی است. در واقع، مقاله حاضر به دنبال شناسایی عواملی است که تصمیم‌گیران و تصمیم‌سازان را در عرصه حفظ و توسعه محیط زیست جهت هم‌راستایی، هم‌سویی و جهت‌دهی به آحاد جامعه یاری کند.

۱. مبانی نظری تحقیق

۱-۱. خط‌مشی عمومی

خط‌مشی عمومی به شکل‌های گوناگون و در قالب الفاظ متفاوت تعریف شده است. اما به‌طور کلی می‌توان گفت خط‌مشی عمومی تصمیمی است که در قبال یک مشکل عمومی اتخاذ می‌شود. خط‌مشی را نمی‌توان صرفاً اتخاذ تصمیم در نظر گرفت بلکه فرایندی است که دربرگیرنده همه اقدام‌هایی است که از زمان احساس مشکل شروع می‌شود و با ارزیابی

1. Sarah Inman

نتایج حاصل از اجرای آنها پایان می‌یابد (الوانی و شریف‌زاده، ۱۳۹۴: ۲). کلیات فرایند خط‌مشی‌گذاری در شش گام مطرح شده است:

۱. شناخت درک و بیان مسئله،
۲. ارجاع و طرح مسئله در سازمان‌های عمومی،
۳. شکل‌گیری، تهیه و تدوین خط‌مشی عمومی،
۴. قانونی کردن و مشروعیت بخشیدن به خط‌مشی عمومی،
۵. ابلاغ و اجرای خط‌مشی عمومی،
۶. ارزیابی خط‌مشی اجرا شده و کسب اطلاعات از بازتاب عملیات اجرا شده (زرعی، ۱۳۸۳).

با توجه به آنکه بسیاری از مسائل و مشکلات به مرحله تدوین و متولیان آن برمی‌گردد همان‌گونه که پالمبو و کالیتا^۱ (۱۹۹۰) بیان کرده‌اند اجرای موفقیت‌آمیز خط‌مشی‌ها همان قدر که به پیامد مرحله تدوین خط‌مشی بستگی دارد پیامد مسائل خاص اجرا و اداری هم تأثیرگذار است. اما به اشتباه بارگناه فقط برعهده مجریان گذاشته می‌شود (منوریان و گلشن، ۱۳۹۵). پاتن^۲ و ویلداوسکی^۳ نیز بزرگ‌ترین مشکل را در اجرای خط‌مشی، بی‌توجهی به تمهیدات خاص در مرحله شکل‌گیری آن می‌دانند (Denhardt, 1984).

مارشال و سگال^۴ (۲۰۱۷) خط‌مشی‌گذاری را فرایند تصمیم‌گیری در مورد اولویت‌ها و اهداف می‌دانند که باید بر بهترین راه حل‌ها برای حل مشکلات یا جلوگیری از آنها متمرکز شود. در تعریف دیگر خط‌مشی‌گذاری عمومی اعم از سیاست‌گذاری، قانونگذاری، مقررات‌گذاری، فعالیت‌های اجرایی و نظارتی و نیز ساختار و الزامات آن در پی تدوین و اجرای خط‌مشی‌ها به عنوان راهکاری برای حل مسائل عمومی کشور است (باقری، ۱۳۹۶). خط‌مشی‌گذاری عمومی از وظایف عمومی حاکمیتی دولت‌هاست. دولت‌ها دو اعمال تصدی‌گری و حاکمیتی دارند. در اعمال تصدی‌گری با انجام وظایفی شبیه وظایف بخش

1. Paalumbo and Calista

2. Patton

3. Wildavsky

4. Marshal and Sigal

خصوصی به تولید کالا و خدمات می‌پردازند و با حضور در بازار به بنگاه‌داری پرداخته و در رقابت با سایر بخش‌ها به فعالیت اقتصادی مشغول می‌شود. اگرچه نقش حضور دولت در بازار برای ارائه خدمات بهتر و ارزان‌تر به مردم است اما در فرایند تولید و ارائه خدمات تلاش می‌کند به کسب سود و درآمد نیز پردازد. در اعمال حاکمیتی، دولت از حضور در بازار و تولید کالا و بنگاه‌داری می‌پرهیزد و می‌کوشد با تنظیم قواعد و مقررات و تدوین سیاست‌ها نقش هماهنگ‌کنندگی و تنظیم بازار را به عهده گرفته جهت‌گیری‌های کلی جامعه را مشخص و مسائل پیش‌روی بخش خصوصی و نهادهای مدنی را حل کند. دولت‌ها براساس این وظیفه با توجه به مسائل عمومی موجود در جامعه و نیز مسائل احتمالی آینده به تعیین راهبردها و روش‌های مقابله با مسائل می‌پردازند (قلی‌پور و غلام‌پور آهنگر، ۱۳۹۵: ۹۴).

۲-۱. خط‌مشی‌گذاری محیط زیست

سیاست‌های محیط زیستی، خروجی کار خط‌مشی‌گذاران این عرصه است. ورود مسائل محیط زیست به جریان خط‌مشی‌گذاری، نتیجه انعکاس مسائل ازسوی سازمان‌های عمومی یا مردم است و سیاست‌های اتخاذی نیز بالحاظ محضورات مترتب بر محیط زیست با محدودیت‌ها و فرایندهایی همراه است که این نوع خط‌مشی‌گذاری را از بعضی تصمیمات به ظاهر سیاسی متمایز کرده و در نتیجه شناخت آن را ضرورت بخشیده است. سیاست‌گذاری در حوزه محیط زیست بسته به نوع نظام سیاسی حاکم و شدت و ضعف دغدغه‌های محیط زیستی در مطلوب‌ها و آرمان‌های سیاست‌گذاران، شکل و چارچوب متمایزی به خود خواهد گرفت. اما اسلوب‌ها و سازوکارهای ورود مسائل و خروج سیاست‌ها که موضوع مطالعه علم سیاست‌گذاری است در اصل نمی‌بایست تفاوتی داشته باشند و اصولاً سیاست‌گذاری در معنای اصیل خود رعایت شرایط و فرایندهایی است که نادیده گرفتن آنها باعث خروج موضوعی از خط‌مشی‌گذاری بوده و سیاست‌ها به دور از معیارهای علمی اتخاذ خواهند شد (اشتریان، ۱۳۸۶).

۳-۱. مشارکت شهروندی

مشارکت واژه‌ای است که به قدمت تاریخ بشر پیشینه دارد. از بعد نظری و عملی، مشارکت در بطن هر جامعه در قالب مفاهیمی مانند همبستگی، اتحاد، همکاری، انجمن و مانند آن نهفته است. همچنین، طی چند دهه گذشته، مشارکت در قالب‌های نوین به ابزاری تحول‌آفرین در جوامع در حال توسعه تبدیل شده است. در چند دهه اخیر، کشورهای مختلف تجاربی را در زمینه انجام همه‌پرسی، انجمن‌های شهروندی، هیئت‌منصفه‌های شهروندی، حاکمیت مشارکتی، بودجه‌بندی مشارکتی و سایر شیوه‌ها داشته‌اند که در آنها شهروندان نقش مستقیم بیشتری در بیان نظرات خود دارند. مشارکت شهروندی به‌طور معمول عنصری ارزشمند در توسعه مردم‌سالاری و تصمیم‌گیری دموکراتیک محسوب می‌شود.

بسیاری از نظریه‌پردازان اذعان دارند که مشارکت شهروندی آثار مثبتی بر کیفیت مردم‌سالاری دارد. مشارکت در قالب مفاهیمی چون بسیج اجتماعی و واسطه بودن به‌عنوان پیش‌شرطی برای مشارکت سیاسی مورد بحث قرار گرفته است. پارادایم اشیا بر ایجاد زیرساخت‌های بزرگ و صنعتی شدن تأکید می‌کرد و اقتصاددانان و مهندسان با پارادایم ریاضی و طبیعی از بالا به پایین قواعد، رویه‌ها و شیوه‌ها را تعیین می‌کردند. با ورود دانشمندان اجتماعی به خصوص جامعه‌شناسان و مردم‌شناسان اجتماعی و نیز کمک برخی آژانس‌های بین‌المللی، گسترش روش‌های مشارکتی و سازمان‌های غیردولتی شاهد انتقال از پارادایم اشیا به پارادایم مردم هستیم که محور توسعه را مردم و به خصوص فقرا قرار می‌دهند. در نتیجه به‌رغم دیدگاه‌های سنتی، نگرش نوین توسعه با تأکید بر اهمیت نقش مردم در فرایند توسعه و با رویکرد توسعه درون‌زا، به مردم به‌عنوان عناصری فعال و خلاق نگاه می‌شود. بدین ترتیب در اهداف راهبردهای توسعه، اعتقاد به لزوم مشارکت فعال گروه‌های وسیع جامعه در تصمیم‌گیری‌های سیاسی و اجتماعی مورد تأکید قرار گرفته است (غفاری و نیازی، ۱۳۸۵).

۲. پیشینه تحقیق

در این پژوهش با تأکید بر مطالعات داخلی مرتبط با حوزه خط‌مشی‌گذاری عمومی و بخش محیط زیست، بر مبنای مطالعات کتابخانه‌ای مروری صورت گرفته است که پیشینه آن در جدول زیر به صورت خلاصه ارائه می‌شود:

جدول ۱. پیشینه تحقیقات داخلی و خارجی مرتبط با موضوع تحقیق

نویسندگان	سال تحقیق	موضوع پژوهش	مشخصه‌های روش‌شناسی	یافته‌های اساسی
سلیمانی و همکاران	۱۳۹۸	تأثیر مؤلفه‌های دلبستگی به مکان بر مشارکت اجتماعی در حفاظت از محیط زیست	توصیفی - پیمایشی نمونه‌گیری منطقه یک شهرداری تهران	۳۶ درصد از تغییرات مثبت مشارکت محیط زیستی شهروندان می‌تواند از مؤلفه‌های هویت و وابستگی مرتبط با دلبستگی به مکان متأثر باشد و در این میان مؤلفه هویت بیش از مؤلفه وابستگی تأثیرگذار بوده است.
رحمان پور و همکاران	۱۳۹۷	بررسی نقش آموزش محیط زیست جوامع محلی در عملکرد زیست‌محیطی شهروندان	نیمه تجربی، نمونه‌گیری در دسترس، گروه کنترل و آموزش آنها، منطقه ۵ شهر تبریز	آموزش زیست‌محیطی شهروندان منطقه ۵ تبریز بر مدیریت پسماند، مصرف بهینه آب، کاهش آلودگی، فضای سبز، مصرف بهینه انرژی و حفاظت از محیط زیست تأثیر مثبت داشته است.
محمدی و آزادبخت	۱۳۹۷	سنجش مؤلفه‌های مشارکت شهروندی در پایداری زیست‌محیطی	توصیفی - تحلیلی، منطقه ۲ شهر اهواز	سطح مشارکت شهروندان در شاخص‌های مهم پایداری زیست‌محیطی سنجش شده است. بین سطح سنی شهروندان و مشارکت رابطه عکس وجود دارد. سطح تحصیلات شهروندان نیز با میزان مشارکت ایشان در توسعه پایدار زیست‌محیطی رابطه مستقیم دارد.
ارمغان	۱۳۹۷	راهبردهای افزایش مشارکت مردمی در ارتقای شاخص‌های زیست‌محیطی نواحی روستایی	توصیفی - پیمایشی، مدل SWOT، دهستان‌های بخش مرکزی ملارد	آموزش و اطلاع‌رسانی به روستاییان و تغییر الگوی مصرف به ترتیب مؤثرترین و کم‌تأثیرترین عامل در بهبود مشارکت‌های مردمی جهت رفع مشکلات زیست‌محیطی منطقه است.

نویسندگان	سال تحقیق	موضوع پژوهش	مشخصه‌های روش‌شناسی	یافته‌های اساسی
کفاش‌زاده و همکاران	۱۳۹۶	زمینه‌های مشارکتی مؤثر جهت مشارکت سازمان‌های غیردولتی در فرایند خط‌مشی‌گذاری محیط زیستی	نمونه‌گیری در دسترس، استان تهران	سازمان‌های غیردولتی محیط زیستی می‌توانند با مشارکت در ایجاد تصمیمات محیط زیستی و نظارت و ارزیابی تصمیمات محیط زیستی پس از اجرا، نقش مؤثری در فرایند خط‌مشی‌گذاری محیط زیستی داشته باشند.
گلداز و همکاران	۱۳۹۶	طراحی چارچوب مفهومی درگیرسازی ذی‌نفعان در خط‌مشی‌گذاری عمومی	تحلیل کیفی، مطالعات کتابخانه‌ای و مصاحبه نیمه‌ساختار	عوامل زمینه‌ای، عوامل تسهیل‌گر و بازدارنده، شناسایی و مواجهه با مسئله عمومی، درگیرسازی ذی‌نفعان در خط‌مشی‌گذاری عمومی و وضع خط‌مشی‌های مطلوب و مؤلفه‌های بیست‌ویک‌گانه‌ای نظیر شناخت و درک مسئله عمومی، شناسایی آثار و پیامدهای مسئله عمومی، شناسایی ذی‌نفعان، تجزیه و تحلیل ذی‌نفعان، تعیین سطح اهمیت و اولویت‌بندی ذی‌نفعان، انتخاب راهبرد درگیرسازی ذی‌نفعان، رضایتمندی ذی‌نفعان و سهولت اجرای خط‌مشی است.
ملکی و سروستان	۱۳۹۵	مشارکت شهروندان در خدمات و محیط زیست نواحی شهری	توصیفی - تحلیلی، پیمایشی، نمونه‌گیری شهرستان باغملک	بین مشارکت شهروندان و آگاهی آنها در اداره امور شهر، بین مشارکت شهروندان و جنس و تحصیلات شهروندان، بین مشارکت شهروندان و خدمات شهری رابطه معنادار است و فقط بین سن و مشارکت شهروندان در اداره امور شهری عدم رابطه معناداری اثبات شده است.

نویسندگان	سال تحقیق	موضوع پژوهش	مشخصه‌های روش‌شناسی	یافته‌های اساسی
اصلی‌پور و شریف‌زاده	۱۳۹۴	راهبرد سیاستگذاری زیست‌محیطی کشور در بستر نظریات متعارف تصمیم‌گیری عمومی	نظریه داده‌بنیاد، مصاحبه	بازرترین مصادیق «منفعت عمومی» توجه به ملاحظات زیست‌محیطی در ارائه خدمات عمومی است. شرایط موجود خط‌مشی‌گذاری زیست‌محیطی کشور تحت تأثیر دوگانگی‌های «حفاظت» - «کنش» بوده و کارآمدی برخی مدل‌ها و رویکردهای خط‌مشی‌گذاری عمومی به دلیل ماهیت و اقتضائات اقلیمی و سیاسی حوزه محیط زیست کشور در مقایسه با سایر الگوهای طرح شده بیشتر است.
امیرخانیان ^۱	۲۰۱۹	درک مسائل مرتبط با مشارکت شهروندی	نمونه‌گیری، مصاحبه عمیق، مالزی	برخی موانع مشارکت شهروندی همچون: وابستگی منابع دولتی، عدم تطابق منافع، رویکرد چرخه عمر مشارکت شناسایی شده است.
لی و اسچاکتر ^۲	۲۰۱۹	رابطه بین اعتماد به دولت و نظریه‌های مشارکت شهروندی	نمونه‌گیری، تحلیل رگرسیونی	افرادى که به مؤسسه‌های دولتی اعتماد دارند، بیشتر رأی می‌دهند با این حال، داده‌ها بیانگر این است که حمایت محدودی در اعتماد به دولت و منفی بودن تعداد مشارکت در تجمعات وجود دارد.
کمپاروسوس ^۳ و تامپسون	۲۰۱۶	مشارکت شهروندان به عنوان آیین سیاسی	بیماران سرطانی، بیماران سکنه مغزی و کودکان پیش از موعد متولد شده	عملکرد آیینی در بخش مشارکت عموم و بیماران، پتانسیل تحول بخشی مشارکت شهروندان را خنثی می‌کند و پیامدهای جامعه‌شناختی وسیع‌تری را برای مشارکت شهروندان در ورای عرصه سلامت ترسیم می‌کند.

1. Amirkhanyan and etal.

2. Lee and Schachter

3. Komporozos and Thompson

تحلیل محتوای کیفی عوامل مؤثر بر خط‌مشی‌گذاری عمومی در حوزه محیط زیست ————— ۲۶۵

نویسندگان	سال تحقیق	موضوع پژوهش	مشخصه‌های روش‌شناسی	یافته‌های اساسی
جانگ ^۱	۲۰۱۶	حلقه گمشده میان مشارکت شهروندی، رضایت و عملکرد عمومی	مدل معادلات ساختاری، سان‌فرانسیسکو	سطوح بالاتر مشارکت شهروندی با رضایت شهروندی مرتبط است. ارزیابی ادراک شده از پاسخگویی عملکرد عمومی در مورد خدمات شهرداری نقش میانجی در رابطه مثبت میان مشارکت و رضایت شهروندی دارد.
لوهمیر ^۲	۲۰۱۳	مشارکت کیفی شهروندان در مراکز بهداشت عمومی	ایالت آیوا	متخصصانی که به دنبال توانمندسازی مصرف‌کنندگان برای نقش داشتن در خدمت‌رسانی هستند باید بدانند که چه چیزی موجب تسهیل کیفیت مشارکت شهروندان می‌شود تا مطمئن شوند که مصرف‌کنندگان از صدای مشروع و برحقی در فرایندهای توسعه و اجرای خط‌مشی برخوردارند. نتایج این تحقیق همچنین درک و برداشت ما را از مشارکت شهروندی در انواع مختلف فرایندهای توسعه خط‌مشی نشان می‌دهد.
فرنو ^۳	۲۰۰۴	مشارکت شهروندی و ریسک محیط زیستی	مطالعه بنیادی/نظری	بررسی پنج سازوکار سازمانی مشارکت‌دهنده عموم مردم در تأثیردهی ایشان در حوزه تصمیمات ریسک‌های محیط زیستی از جمله: جلسات عمومی، ابتکار عمل، نظرسنجی عمومی، مذاکرات منتج به قوانین، گروه‌های بازبینی شهروندی.

1. Jung

2. Lohmeier

3. Forno

نویسندگان	سال تحقیق	موضوع پژوهش	مشخصه‌های روش‌شناسی	یافته‌های اساسی
اسکوفر ^۱	۲۰۰۱	زمینه‌های ساختاری مشارکت مدنی: مطالعه عضویت در انجمن‌های داوطلبانه با دیدگاهی تطبیقی	۳۲ کشور	عضویت در انجمن‌ها تحت تأثیر عواملی چون تفاوت بین ساختار دولت‌ها، نهادهای سیاسی و فرهنگ سیاسی ملت‌هاست. این متغیرها، هم میزان مشارکت و هم نوع انجمن‌هایی را تعیین می‌کند که افراد در آن فعالیت می‌کنند.

مأخذ: یافته‌های تحقیق.

آنچه ضرورت مطالعه حاضر را بیش از پیش کرده است، پیامدهای منفی بی‌توجهی به ارتقای سیستماتیک مشارکت مردمی در خط‌مشی‌گذاری‌های عمومی به خصوص در حیطه محیط زیست است که در بررسی‌های صورت گرفته در ادبیات و پیشینه تحقیق، مدل منسجمی در زمینه خط‌مشی‌گذاری مشارکت شهروندی در حوزه محیط زیست مشاهده نشد. همچنین یکی از بزرگ‌ترین مشکلات و چالش‌ها در این حوزه عدم تصویری گویا از وضعیت فعلی و مقتضیات بهره‌گیری مؤثر مدیران و تصمیم‌گیران از شهروندان در حوزه‌های زیست‌محیطی در راستای بهره‌گیری از پتانسیل‌های بالای شهروندان است.

۳. روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش، از نوع پژوهش‌های بنیادی به روش کیفی بوده و شیوه انجام آن، مرور نظام‌مند ادبیات با رویکرد تحلیل محتوای کیفی است. تحلیل محتوا یعنی «به‌کارگیری روشی تکرارپذیر و معتبر برای کسب استنباط‌هایی از محتوا در رابطه با موقعیت‌ها یا ویژگی‌های منبع آن». تحلیل محتوای کیفی رویکرد تجربی، روش‌مند و کنترل‌شده محتواها با استفاده از قواعد تحلیل محتوا و مراحل الگوهای آن بدون کمی‌سازی عجولانه است (دانش‌فرد، ۱۳۹۵). برای تحلیل محتوای کیفی در

1. Schofer

این پژوهش هم منابع مکتوب و هم محتوایی که پس از مصاحبه با متخصصان و مسئولان حوزه خط‌مشی‌گذاری و محیط زیست به دست آمد مورد بررسی قرار گرفت. یکی از روش‌های کاربردی در عرصه تحقیق و پژوهش کیفی، تحلیل محتواست. تحلیل محتوا، روشی است که براساس آن می‌توان ویژگی‌های زبانی یک متن گفته شده یا نوشته شده را به طور واقع بینانه و منظم شناخت. تفکر بنیادی تحلیل محتوا دادن اجزای یک متن (کلمات، جملات، پاراگراف‌ها و امثالهم برحسب واحدهایی که انتخاب می‌شوند) در مقولات است (قائدی، ۱۳۹۵). گونه‌های مختلفی از تحلیل محتوا وجود دارد. در یک تقسیم‌بندی، تحلیل محتوا را به سه دسته توصیفی، استنباطی و ارتباطی تقسیم می‌کنند. با توجه به مطالب ذکر شده در مورد انواع تحلیل محتوا و با توجه به هدف و سؤال اصلی تحقیق که ارائه الگوی خط‌مشی‌گذاری مشارکت شهروندی در حوزه محیط زیست است و با در نظر گرفتن ابزار گردآوری داده‌ها برای تحقیق کیفی، در این تحقیق از تحلیل محتوای کیفی استقرایی در مصاحبه‌ها استفاده شده است. این پژوهش براساس مسئله و هدف تعیین شده، به دنبال پاسخ به سؤال زیر است:

چه عواملی در تدوین خط‌مشی‌گذاری مشارکت عمومی در حوزه محیط زیست تأثیرگذار است؟

محققان به منظور استخراج عوامل مؤثر در راستای خط‌مشی‌گذاری عمومی در حوزه محیط زیست، نیازمند بهره‌گیری از نظرات خبرگانی هستند که سال‌ها در عرصه محیط زیست فعالیت دارند و همچنین نخبگان دانشگاهی که دارای تخصص لازم در این حوزه هستند. به همین منظور نسبت به تعیین نمونه آماری براساس روش نمونه‌گیری هدفمند و در دسترس تا رسیدن به اشباع نظری اقدام کردند. گفتنی است، محققان با توجه به محدودیت‌های دسترسی به افراد مورد نظر و همچنین اشباع نظری، ۱۴ نفر از خبرگان و نخبگان را در این عرصه برای انجام مصاحبه انتخاب کردند که مشخصات افراد در جدول ۲ ارائه شده است.

جدول ۲. مشخصات مصاحبه‌شوندگان

ردیف	مسئولیت	سازمان
۱	مدیر	معاون آموزش و مشارکت‌های مردمی سازمان محیط زیست
۲	مدیر	مدیرکل سازمان محیط زیست تهران
۳	مدیر	سازمان فرهنگی و هنری شهرداری تهران
۴	کارشناس	کارشناس محیط زیست انسانی سازمان حفاظت محیط زیست
۵	کارشناس	کارشناس علوم اجتماعی مشارکت شهروندی
۶	کارشناس	سازمان فرهنگی و هنری شهرداری تهران
۷	نماینده مجلس	مجلس شورای اسلامی
۸	نماینده مجلس	مجلس شورای اسلامی
۹	نماینده مجلس	مجلس شورای اسلامی
۱۰	عضو هیئت علمی	دانشگاه تهران
۱۱	عضو هیئت علمی	دانشگاه تهران
۱۲	عضو هیئت علمی	دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب
۱۳	عضو هیئت علمی	دانشگاه آزاد اسلامی واحد تنکابن
۱۴	عضو هیئت علمی	دانشگاه جامع امام حسین (ع)

مأخذ: همان.

در این بخش به روند پاسخ به سؤال اساسی تحقیق در قالب سازوکارهای تحلیل کیفی پرداخته می‌شود.

۳-۱. مرحله اول: طراحی سؤال‌های تحقیق

محققان از طریق تحلیل محتوای کیفی، نسبت به طراحی الگوی خط‌مشی‌گذاری عمومی در حوزه محیط زیست در کشور از طریق مصاحبه با خبرگان اقدام کردند. در این راستا ۶ سؤال تخصصی که برگرفته از مبانی نظری تحقیق بود به شرح جدول ذیل تهیه و از خبرگان سؤال شده است.

جدول ۳. سؤال‌های مصاحبه

ردیف	سؤال‌ها
۱	چه الزاماتی در راستای خط‌مشی‌گذاری عمومی در حوزه محیط زیست بایستی توسط سازمان‌های ذی‌نقش تدوین و ابلاغ شود؟
۲	چه رویکردهای مدیریتی در راستای خط‌مشی‌گذاری عمومی در حوزه محیط زیست در سازمان‌های ذی‌نقش بایستی نهادینه شود؟
۳	چه تمهیدات سازمانی در راستای خط‌مشی‌گذاری عمومی در حوزه محیط زیست در سازمان‌های ذی‌نقش بایستی نهادینه شود؟
۴	از منظر فرهنگ‌سازی و گفتمان‌سازی، چه اقداماتی در راستای خط‌مشی‌گذاری عمومی در حوزه محیط زیست بایستی انجام شود؟
۵	از چه ابزارهای نوین فناوری اطلاعات در راستای خط‌مشی‌گذاری عمومی در حوزه محیط زیست می‌بایست استفاده شود؟
۶	چه زیرساخت‌هایی در راستای خط‌مشی‌گذاری عمومی در حوزه محیط زیست می‌بایست ایجاد شود؟

مأخذ: همان.

۲-۳. مرحله دوم: شناسایی کدهای مصاحبه

پس از بررسی مصاحبه‌ها، کدها و واحدهای تحلیل استخراج شد که با توجه به گسترده بودن مطالب از ۱۴ مصاحبه انجام گرفته به برخی از آنها در جدول ۴ اشاره شده است.

جدول ۴. مضامین تحلیل محتوای کیفی برخی مصاحبه‌ها

ردیف	زمینه محتوایی	واحد تحلیل	مقوله
مصاحبه‌شونده اول	لزوم استفاده از ابزارهای مدیریتی در هدایت فرهنگ مشارکت محیط زیست در کشور	بسترسازی مدیریتی	وظایف نهادها
	ناآشنایی و عدم استفاده از سازمان‌های مرتبط با فرهنگ حفاظت از محیط زیست و استفاده از مهارت‌ها و ابزارهای مدیریتی	مهارت‌های مدیریتی	وظایف نهادها
	لزوم حاکمیت نگاه سیستمی در نظارت بر مراکز محیط زیست	نظارت سیستمی	مأموریت نهادها
	عدم ثبات مدیران مرتبط با حوزه محیط زیست	ثبات مدیران	شرایط محیطی
	عدم همکاری فعال همه دستگاه‌های مرتبط	همکاری همه دستگاه‌ها	نحوه هماهنگی و رابطه بین نهادها
	نبود زیرساخت‌های تخصصی و نظارتی در حوزه محیط زیست	زیرساخت‌های تخصصی و نظارتی	نهادهای مؤثر و ذی‌نقش
	لزوم توجه بیشتر به الگوهای محیط زیست در جهان	تکیه بر توان الگوهای زیست محیطی	مأموریت نهادها
	نقش کانون‌ها و مراکز فرهنگی برای توسعه زیرساخت‌های محیط زیست	سرمایه‌گذاری برای تأمین زیرساخت‌ها	نهادهای مؤثر و ذی‌نقش
	نقش کانون‌ها و فرهنگ‌سراها در ایجاد مشوق‌های فرهنگی جهت مشارکت عمومی جامعه	قوانین مشوق فرهنگی	مأموریت نهادها
	لزوم توجه به دولت به عنوان ناظر و سیاستگذار	جایگاه سیاستگذاری دولت	مأموریت نهادها
	لزوم توجه به نقش تشکل‌های اجتماعی	اهمیت جایگاه بخش خصوصی	نهادهای مؤثر و ذی‌نقش
	جلوگیری از تخلف‌های زیست محیطی با ایجاد ساختار مناسب	ساختار نظارتی	نحوه هماهنگی و رابطه بین نهادها
	لزوم تقسیم وظایف و مسئولیت‌ها	تقسیم وظایف صحیح	نحوه هماهنگی و رابطه بین نهادها
	نگاه غیرتخصصی و بی‌اعتمادی نسبت به دولت در امر حفاظت از محیط زیست	فضای بی‌اعتمادی به دولت	شرایط محیطی
لزوم ایجاد کانال‌های ارتباطی در امر محیط زیست	شبکه‌های اجتماعی	ابزارها	

تحلیل محتوای کیفی عوامل مؤثر بر خط‌مشی‌گذاری عمومی در حوزه محیط زیست ————— ۲۷۱

ردیف	زمینه محتوایی	واحد تحلیل	مقوله
مصارف پژوهش‌دهنده دوم	ورود تمام نهادهای مرتبط به مسائل زیست‌محیطی برای مشارکت یا دخالت	مشارکت نهادها	نهادهای مؤثر و ذی‌نقش
	سردرگمی فعالان مسائل زیست‌محیطی جوانان به دلیل کشمکش دستگاه‌ها برای تصدی	تقسیم وظایف کارکردی	نحوه هماهنگی و رابطه بین نهادها
	تشکیل شورای راهبری با ترکیب انجمن‌ها و مراکز فرهنگی شهرداری تهران	تشکیل شورای هماهنگی	نحوه هماهنگی و رابطه بین نهادها
	تشکیل شورای راهبری با هدف هماهنگی و انسجام	تشکیل شورای هماهنگی	نحوه هماهنگی و رابطه بین نهادها
	جلسات اندک شورای راهبری	مشارکت نهادها	نحوه هماهنگی و رابطه بین نهادها
	مشکل تأمین بودجه‌ها به دلیل جابه‌جایی اولویت‌های سازمان‌ها	جابه‌جایی اولویت‌ها	مأموریت نهادها
	مشکل تأمین بودجه‌های اولیه به دلیل وضع اقتصادی دولت	وضع اقتصادی دولت	شرایط محیطی
	نگاه غیرجدی در تخصیص منابع انسانی و امکانات مورد نیاز اولیه برای رفع مسائل محیط زیستی کشور	تأمین امکانات و منابع انسانی	وظایف نهادها
	نداشتن مطالعات جدی در حوزه مسائل محیط زیستی کشور در حوزه مشارکت‌های مدنی	پیش‌زمینه علمی	شرایط محیطی
	شرط داشتن مجوز از سوی سازمان‌های ذی‌ربط در امر مسائل محیط زیستی به عنوان گواهینامه حرفه‌ای	اصلاح مقررات	وظایف نهادها
	نیاز به تدوین قوانین در حوزه مسائل محیط زیست	اصلاح مقررات	وظایف نهادها
	گواهینامه حرفه‌ای محیط زیست	اصلاح مقررات	وظایف نهادها
	لزوم تضعیف نهادهای غیرتخصصی در عرصه محیط زیست	تشویق و حمایت از شرکت‌ها	نهادهای مؤثر و ذی‌نقش
	لزوم تشویق کانون‌های فعال در حوزه محیط زیست	تشویق شرکت‌ها	مأموریت نهادها
	لزوم ارائه جوایز زیست‌محیطی به افراد فعال و اثرگذار	حمایت از شرکت‌ها	شرایط محیطی
	لزوم شناسایی شرکت‌های مشارکت‌کننده با سازمان محیط زیست	شناسایی شرکت‌های فعال	مأموریت نهادها
	حذف تدریجی نهادهای غیرمرتبط در امر محیط زیست	حذف نهادهای غیرمرتبط	مأموریت نهادها

ردیف	زمینه محتوایی	واحد تحلیل	مقوله
مصاحبه شونده سوم	نقش پررنگ کانون‌های فرهنگی در مشارکت احاد جامعه	کانون‌های فرهنگی	شرایط محیطی
	نبود نظارت‌های مؤثر بر مراکز محیط زیستی	نظارت سیستمی	وظایف نهادها
	تدوین قوانین مرتبط در راستای الزام‌آور کردن توجه به مسائل محیط زیست	وضع مقررات	مأموریت نهادها
	انجام اقدامات غیرضروری در راستای بهبود مسائل محیط زیست کشور	بهبود فرهنگی	وظایف نهادها
	جذب مربیان و متخصصان محیط زیست	مربیان محیط زیست	نحوه هماهنگی و رابطه بین نهادها
	لزوم توجه به مزیت مراکز محیط زیست	سیاستگذاری توسعه مراکز زیست محیطی	مأموریت نهادها
	لزوم توجه و سیاستگذاری در مسائل محیط زیست	راهبرد زیست محیطی	مأموریت نهادها
	لزوم استفاده از ابزارهای مدیریتی در هدایت و راهبری محیط زیست کشور	بسترسازی مدیریتی	وظایف نهادها
	نقش پررنگ کانون‌های فرهنگی در مشارکت احاد جامعه‌ده‌های محیط زیست از مهارت‌ها و ابزارهای مدیریتی	مهارت‌های مدیریتی	وظایف نهادها
	لزوم حاکمیت نگاه سیستمی در نظارت بر مراکز فرهنگی و متناسب با حوزه مشارکت مردمی	نظارت سیستمی	مأموریت نهادها
مصاحبه شونده چهارم	عدم ثبات مدیران مرتبط با حوزه محیط زیست	ثبات مدیران	شرایط محیطی
	عدم همکاری فعال همه دستگاه‌ها	همکاری همه دستگاه‌ها	نحوه هماهنگی و رابطه بین نهادها
	لزوم استفاده از سامانه‌های اجتماعی در قالب شبکه‌های اجتماعی به منظور جذب مشارکت‌های مردمی	شبکه‌های اجتماعی	شبکه‌های اجتماعی
	ایجاد فرایندهای مرتبط با رویکرد حفاظت از محیط زیست در ادارات و سازمان‌ها	ایجاد فرایندهای مرتبط	یکپارچگی فرایندها
	فعال‌تر و مؤثر بودن بخش خصوصی و انجمن‌های مردمی در مسائل محیط زیست	استفاده از توان تخصصی بخش خصوصی	مأموریت نهادها
	ایجاد شرایط و مقررات برای فعالیت در امور مسائل محیط زیست	مقررات مورد اختلاف در بحث فرهنگی جوانان	وظایف نهادها
	نقش اصلی فرهنگ‌سراها و کانون‌های فرهنگی و مساجد در زمینه توسعه فرهنگ حفاظت از محیط زیست	خدمات محوری نهادها	مأموریت نهادها
	لزوم توجه به اولویت زیرساخت‌های فناوری به منظور تسهیل روابط زیست محیطی در بین احاد جامعه	عدم توجه به زیرساخت‌های فناوری	زیرساخت‌های فناوری
	ضرورت توجه به سیاست‌های مشخص متناسب با شرایط اقلیمی و فرهنگی	سیاست‌های مشخص	سیاستگذاری
	ضرورت تدوین سند راهبردی محیط زیست	سند راهبردی محیط زیست	اسناد بالادستی

تحلیل محتوای کیفی عوامل مؤثر بر خط‌مشی‌گذاری عمومی در حوزه محیط زیست ————— ۲۷۳

ردیف	زمینه محتوایی	واحد تحلیل	مقوله
مصاحبه‌شونده پنجم	لزوم استفاده از ابزارهای مدیریتی در هدایت و راهبری محیط زیست کشور	بسترسازی مدیریتی	وظایف نهادها
	انجام تمام خدمات مورد نیاز برای ارتقای فرهنگ محیط زیست	بهبود خدمات‌رسانی زیست محیطی	ساختار نهادها
	اقدام براساس چک‌لیست محیط زیست	استانداردسازی خدمات زیست محیطی	وظایف نهادها
	اهمیت استفاده از مربیان ماهر و متخصص در توجیه‌سازی محیط زیست	راهبرد زیست محیطی	وظایف نهادها
	نظارت بر مراکز فرهنگی و کانون‌ها	نظارت سیستمی	وظایف نهادها
	برگزاری دوره‌های محدود آموزشی در حوزه مسائل محیط زیست	آموزش	وظایف نهادها
	لزوم توجه به اولویت زیرساخت‌های محیط زیست	سیاستگذاری	مأموریت نهادها
	تلاش مراکز فرهنگی برای رفع مسائل محیط زیست	استانداردسازی	ساختار نهادها
	نبود زیرساخت‌های مناسب اولین مسئله ارائه خدمات مطلوب محیط زیست	بهبود خدمات‌رسانی زیست محیطی	وظایف نهادها
	عدم نظارت بر مراکز محیط زیست	ضعف نظارت	مأموریت نهادها
	عدم شفافیت فرایندهای محیط زیست	فرایندسازی	وظایف نهادها
	عدم آموزش کافی برای مربیان محیط محیط زیست	آموزش	وظایف نهادها
	لزوم استفاده از ابزارهای مدیریتی در هدایت محیط زیست کشور	بسترسازی مدیریتی	وظایف نهادها
	مصاحبه‌شونده ششم	ناآشنایی و عدم استفاده از سازمان‌های مرتبط با مسائل محیط زیست از مهارت‌ها و ابزارهای مدیریتی	مهارت‌های مدیریتی
لزوم حاکمیت نگاه سیستمی در نظارت بر مراکز محیط زیست		نظارت سیستمی	مأموریت نهادها
عدم ثبات و سیاسی‌کاری مدیران مرتبط با حوزه محیط زیست		ثبات مدیران	شرایط محیطی
عدم همکاری فعال همه دستگاه‌ها		همکاری همه دستگاه‌ها	نحوه هماهنگی و رابطه بین نهادها
عدم سیاستگذاری مشخص و کلان در حوزه محیط زیست		سیاستگذاری	مأموریت نهادها
فعالیت دلالت‌ناپذیر بدون نظارت ارگان خاص		نظارت عالی	نحوه هماهنگی و رابطه بین نهادها
طراحی برگزاری تورهای مخصوص جهت جلوگیری از آسیب به محیط زیست		سیاستگذاری برای هدایت شرکت‌ها	نهادهای مؤثر و ذی‌نقش
ارائه خدمات خاص زیست محیطی و متناسب با فعالیت محیط زیست		سیاستگذاری برای هدایت زیست محیطی	مأموریت نهادها

ردیف	زمینه محتوایی	واحد تحلیل	مقوله
مسئله‌های پژوهش	بی‌توجهی به دغدغه‌های محیط زیست	سیاست‌گذاری برای توسعه خدمات	نحوه هماهنگی و رابطه بین نهادها
	تبعات منفی عدم انجام فعالیت‌های محیط زیست	خدمات ناقص	مأموریت نهادها
	ارتباط شرکت‌های تسهیل‌گر فرهنگی با سازمان محیط زیست	همکاری نهادها	نحوه هماهنگی و رابطه بین نهادها
	عدم ارتباط کانون‌های فرهنگی با سازمان حفاظت محیط زیست	نظارت سیستمی	نحوه هماهنگی و رابطه بین نهادها
	ارائه بسته‌های ویژه فرهنگی متناسب	شفافیت اطلاعات	وظایف نهادها
	عدم ثبت مشکلات محیط زیست به‌طور مکانیزه	سیستم آماردهی	وظایف نهادها

مأخذ: همان.

۳-۳. مرحله سوم: دسته‌بندی موضوعی کدها

بعد از انجام تحلیل محتوای کیفی، ۶ بُعد و ۳۵ مؤلفه در سه دسته عوامل شامل الزام‌آور، بسترساز و تسهیل‌گر تعیین شد که روی هم‌رفته تشکیل سازوکارها و عوامل مؤثر بر پیاده‌سازی جمع‌سپاری خط‌مشی‌های فرهنگی با رویکرد آینده‌نگر هستند. در شکل ۱ ارتباط بین این مفاهیم در قالب یک الگوی مفهومی ارائه شده است. با توجه به محتوای هر یک از مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌ها که به‌طور کلی ابعاد مؤثر بر مشارکت عمومی در خط‌مشی‌گذاری محیط زیستی را تشکیل می‌دهند، محققان با استنتاج خود به دسته‌بندی محتوایی آن از منظر ماهیت تأثیرگذاری پرداخته و این ابعاد را در سه دسته زیر قرار دادند:

۱. **عوامل الزام‌آور:** ناظر بر تصمیمات و الزامات راهبردی به‌منظور جهت‌دهی، همسویی و هم‌راستایی کلیه اقدام‌ها با فرایندهای خط‌مشی‌گذاری محیط زیستی است.
۲. **ابعاد بسترساز:** ناظر بر عواملی است که زیرساخت‌ها، زمینه‌های اجرایی و سازوکارهای رسمی جهت عملیاتی کردن فرایندهای خط‌مشی‌گذاری محیط زیستی در سطوح کلان، خرد ملی و حاکمیتی را ایجاد می‌کند.
۳. **ابعاد تسهیل‌گر:** ناظر بر عواملی است که پیشبرد اهداف، راهبردها و فعالیت‌های برنامه‌ریزی شده را در راستای مشارکت عمومی در خط‌مشی‌گذاری محیط زیستی تسهیل

تحلیل محتوای کیفی عوامل مؤثر بر خط‌مشی‌گذاری عمومی در حوزه محیط زیست — ۲۷۵

و هموار می‌سازد. در نهایت ۶ مقوله و ۳۵ زیرمؤلفه در این سه ابعاد دسته‌بندی شدند که در جدول ۵ آورده شده است.

جدول ۵. شکل‌دهی ابعاد، مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌ها

ابعاد	مؤلفه‌ها	کد	زیرمؤلفه‌ها
الزام‌آور	اسناد بالادستی	۱	سیاست‌گذاری
		۲	یکپارچگی سیاست‌ها
		۳	قانون‌گذاری (مقررات‌گذاری)
		۴	مأموریت نهادهای مردمی
		۵	زیرساخت‌های حقوقی
		۶	مأموریت نهادها
تصمیمات		۷	تسهیلات دولتی
		۸	مشوق‌های قانونی
		۹	اصلاح سیاست‌های کلان حاکمیتی
بستر ساز	ساختار	۱۰	ایجاد ساختارهای یکپارچه
		۱۱	شفافیت در وظایف نهادها
		۱۲	نهادهای ذی‌نقش
		۱۳	نحوه هماهنگی و رابطه بین نهادها
		۱۴	ساختار نهادها
		۱۵	توسعه قابلیت‌های مشارکت عمومی
		۱۶	انعطاف‌پذیری ساختاری در دستگاه‌های متولی
		۱۷	طراحی ساختار سازمانی با محوریت تعاملات و ارتباطات مورد نیاز
		۱۸	رویکرد تیم‌محور در تدوین ساختار و سازمان
		۱۹	تمرکز بر سازوکارهای غیررسمی و رابطه‌ای
فرهنگ‌سازی		۲۰	ترویج نگرش مثبت نسبت به فعالیت‌های مشارکتی در حوزه زیست‌محیطی
		۲۱	تقویت رفتارهای مطلوب زیست‌محیطی در سطح خرد و کلان کشور
		۲۲	رفتارهای مدیران مبتنی بر مشارکت عمومی
		۲۳	تصمیم‌گیری در قالب شبکه‌های ارتباطی
		۲۴	کمیته‌های تخصصی محیط زیستی
		۲۵	تصمیم‌گیری مشارکتی
		۲۶	میزان ارتباط با عوامل بیرونی

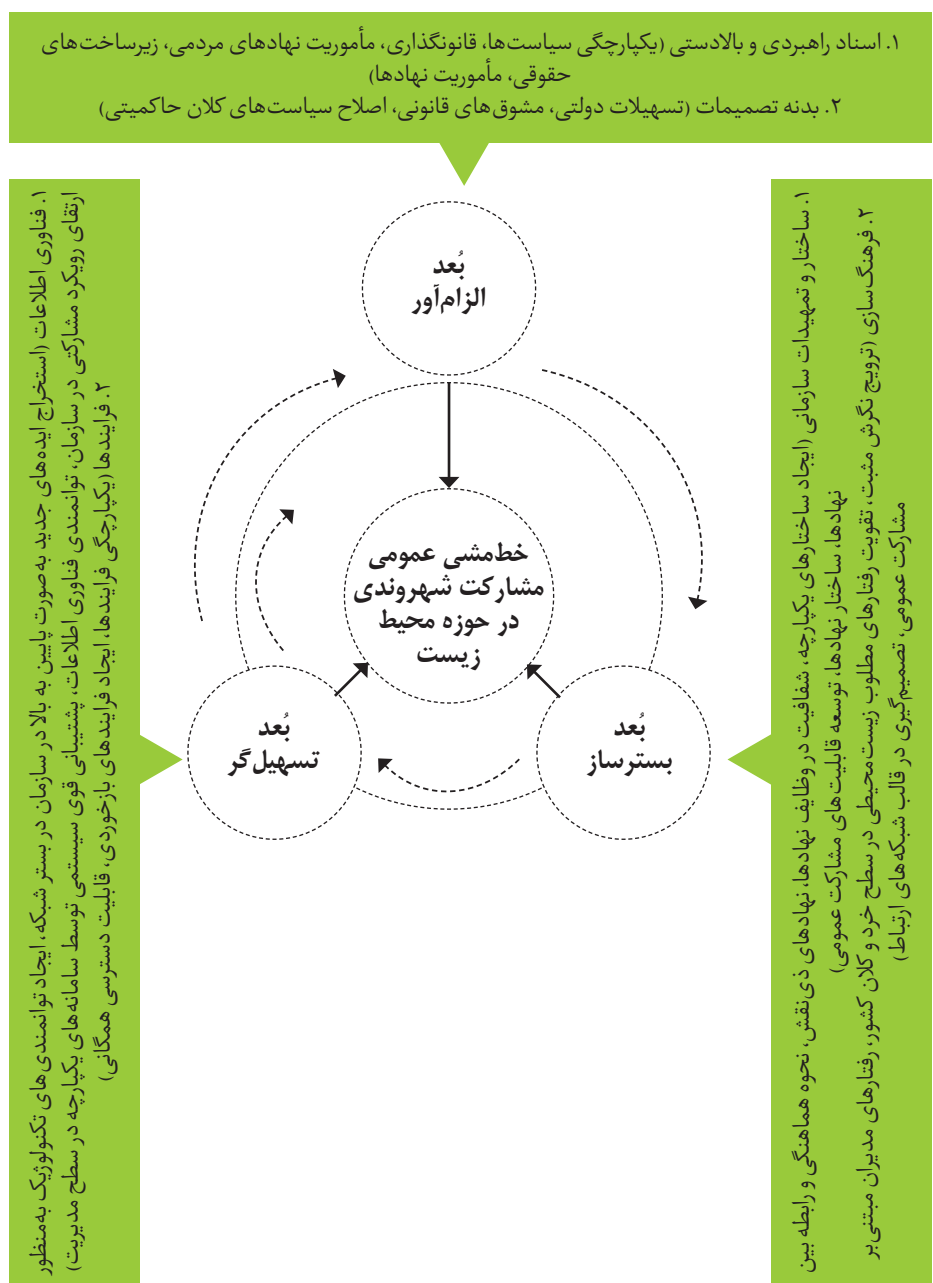
ابعاد	مؤلفه‌ها	کد	زیرمؤلفه‌ها
تسهیل‌گر	فناوری اطلاعات	۲۷	استخراج ایده‌های جدید به صورت پایین به بالا در سازمان در بستر شبکه
		۲۸	ایجاد توانمندی‌های تکنولوژیک به منظور ارتقای رویکرد مشارکتی در سازمان
		۲۹	توانمندی فناوری اطلاعات
		۳۰	پشتیبانی قوی سیستمی توسط سامانه‌های یکپارچه در سطح مدیریت
		۳۱	ایجاد کانال‌های ارتباطی در سطح سازمان
		۳۲	تجهیزات مرتبط در بخش‌های مختلف دستگاه‌ها
فرایندها	فرایندها	۳۳	یکپارچگی فرایندها
		۳۴	ایجاد فرایندهای بازخوردی
		۳۵	قابلیت دسترسی همگانی

مأخذ: همان.

۳-۴. مرحله چهارم: طراحی الگوی مفهومی

در شکل ۱ ارتباط بین مفاهیم در قالب یک الگوی مفهومی ارائه شده است. به طور کلی الگوی مفهومی، الگویی است که ارتباط بین مفاهیم را به صورت منطقی نشان می‌دهد. با نگاهی به الگوی پیشنهادی، به عوامل تشکیل دهنده آن و جایگاه و ارتباطات آنها با یکدیگر پی برده می‌شود. الگوی پیشنهادی به گونه‌ای توصیف‌کننده پدیده مورد نظر در این تحقیق است.

شکل ۱. الگوی خطمشی عمومی مشارکت شهروندی در حوزه محیط زیست

مأخذ: یافته‌های تحقیق.

۵-۳. مرحله پنجم: تفسیر الگوی مفهومی

در خصوص الگوی پیشنهادی، موارد ذیل نیاز به توضیح است:

۱. جایگاه قرار گرفتن هر بُعد، مؤلفه و زیرمؤلفه متناسب با دلالت‌هایی است که از مطالعات کتابخانه‌ای به دست آمده است.
۲. عوامل الزام‌آور با توجه به اینکه متناظر با سطح مشارکت عمومی در خط‌مشی‌گذاری است، در رأس الگو قرار گرفته است.
۳. سه عامل الزام‌آور، بسترساز و تسهیل‌گر با بردار جهت‌داری به صورت چرخه شکل‌گیری مشارکت عمومی در خط‌مشی‌گذاری زیست‌محیطی نشان داده شده است که بیانگر اولویت‌های عوامل و تأثیرگذاری هریک از آنهاست.
۴. هریک از مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌های متناظر به صورت بردار جهت‌داری به عوامل متصل شده‌اند که بیانگر تأثیرگذاری آنها به‌طور واسطه بر مشارکت عمومی در خط‌مشی‌گذاری زیست‌محیطی است.

۴. جمع‌بندی، نتیجه‌گیری و پیشنهاد

محققان در تحقیق حاضر به منظور شناسایی عوامل مؤثر بر خط‌مشی‌گذاری عمومی مشارکت شهروندی در محیط زیست، به مطالعه نظام‌مند و استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی پرداخته‌اند. نگارندگان به دسته‌بندی محتوایی آن از منظر ماهیت تأثیرگذاری پرداختند که این ابعاد براساس تحقیقات دای (۱۳۹۹)، دانایی‌فرد، حسینی و فانی (۱۳۹۶)، رحمان‌پور و همکاران (۱۳۹۷)، برادبری و ویلیامز (۲۰۱۲) عبارتند از: ۱. عوامل الزام‌آور که ناظر بر تصمیمات و الزامات راهبردی به منظور جهت‌دهی، هم‌سویی و هم‌راستایی

تمام اقدام‌های واحدهای اجرایی است؛ ۲. ابعاد بسترساز که ناظر بر عواملی است که زیرساخت‌ها، زمینه‌های اجرایی و سازوکارهای رسمی برای عملیاتی کردن فرایندهای مشارکت شهروندی محیط زیستی را در سطوح کلان و خرد سازمانی ایجاد می‌کند و ۳. ابعاد تسهیل‌گر که ناظر بر عواملی است که پیشبرد اهداف، راهبردها و فعالیت‌های برنامه‌ریزی شده در راستای خط‌مشی‌گذاری عمومی مشارکت شهروندی محیط زیستی را تسهیل و هموار می‌سازد. لذا در راستای توسعه بخش اسناد راهبردی و خط‌مشی‌گذاری در حوزه محیط زیستی به منظور جذب مشارکت‌های آحاد جامعه موارد ذیل پیشنهاد می‌شود:

■ با توجه به اینکه خط‌مشی‌گذاری عمومی هم ناظر به تمهیدات و فرایندها (آنچه انجام می‌دهیم) و هم درباره پیامدها (آنچه می‌خواهیم) است، بر این اساس در سازمان حفاظت از محیط زیست به منظور مشارکت‌سازی، شفاف‌سازی، تصمیم‌گیری و قانونمند کردن فعالیت‌های محیط زیستی، سند زیست‌محیطی با رویکرد مشارکت عمومی با تشکیل جلسات در قالب تشکیل اتاق فکر تدوین و تهیه شود.

■ برای کمی‌سازی خط‌مشی‌گذاری عمومی مشارکت شهروندی محیط زیستی، نسبت به تدوین برنامه‌های عملیاتی مبتنی بر شاخص‌های در نظر گرفته در سند راهبردی، برنامه‌های سالیانه تدوین و ابلاغ شود.

■ جهت ارتقای رویکرد و ساختار تیم محوری در سطوح تصمیم‌گیری سازمان، سامانه‌های مورد نیاز در راستای جذب مشارکت‌های مردمی با رویکرد تصمیم‌گیری مشارکتی استقرار یابد.

■ ایجاد هم‌راستایی و هم‌سوئی در اتخاذ سیاست‌ها و تصمیمات در بین همه دستگاه‌های ذی‌نقش در حوزه محیط زیست برای جذب، هدایت و راهبری مشارکت‌های مردمی.

- متناسب‌سازی مشارکت‌های عمومی با شرایط اقلیمی، فرهنگی و زبانی با نیازهای حوزه محیط زیست.
- تدوین اسناد راهبردی الزام‌آور در راستای در نظر گرفتن احکام و خط‌مشی‌های لازم به منظور مشارکت‌های عمومی در حوزه محیط زیست.
- استقرار بسترهای شبکه‌های اجتماعی به منظور تسهیل و تسریع فرایندهای اخذ نظرها و پیشنهادهای اقشار مختلف کشور در حوزه محیط زیست.
- فرهنگ‌سازی و گفتمان‌سازی در راستای حفظ محیط زیست از طریق ظرفیت‌های عمومی.

منابع و مأخذ

۱. ارمغان، سیمین (۱۳۹۷). «راهبردهای افزایش مشارکت مردمی در ارتقای شاخص‌های زیست‌محیطی نواحی روستایی (مطالعه موردی: دهستان‌های بخش مرکزی ملارد)»، *نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی*، دوره ۱۰، ش ۲.
۲. اشتریان، کیومرث (۱۳۸۶). *سیاست‌گذاری عمومی در ایران*، چاپ اول، تهران، نشر میزان.
۳. اصلی‌پور، حسین، شمس‌السادات زاهدی، فتاح شریف‌زاده و وجه‌الله قربانی‌زاده (۱۳۹۳). «تبیین الگوی بومی تدوین خط‌مشی‌های زیست‌محیطی کشور با استفاده از نظریه داده‌بنیاد»، *اندیشه مدیریت راهبردی*، دوره ۸، ش ۱.
۴. اصلی‌پور، حسین و فتاح شریف‌زاده (۱۳۹۴). «راهبرد سیاست‌گذاری زیست‌محیطی کشور در بستر نظریات متعارف تصمیم‌گیری عمومی»، *مجلس و راهبرد*، دوره ۲۲، ش ۸۳.
۵. الوانی، سیدمهدی و فتاح شریف‌زاده (۱۳۹۴). *فرآیند خط‌مشی‌گذاری عمومی*، چاپ دوم، تهران، انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی.
۶. باقری، محمدرضا (۱۳۹۶). «تدوین الزامات طراحی سیستم خط‌مشی‌گذاری فرهنگی برای ساخت آگاهانه واقعیت آینده»، رساله دکتری دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات اصفهان.
۷. حسینی، سیدهادی و همکاران (۱۳۹۲). «پایداری شهری بر بنیان توسعه مشارکت شهروندی در شهر سبزوار»، *جغرافیا و پایداری محیط*، دوره ۳، ش ۱.
۸. دانایی‌فرد، حسن (۱۳۹۶). «از مدیریت توسعه تا مدیریت توسعه پایدار»، *فصلنامه مطالعات مدیریت بهبود و تحول*، دوره ۲۶، ش ۲۸-۲۷.
۹. دانایی‌فرد، حسن، سید یعقوب حسینی و علی اصغر فانی (۱۳۹۶). *ظرفیت خط‌مشی‌گذاری عمومی*، کلید توسعه یافتگی ملی، چاپ دوم، تهران، انتشارات صفار.
۱۰. دانش‌فرد، کرم‌اله (۱۳۹۵). *فرآیند خط‌مشی‌گذاری عمومی*، چاپ دوم، تهران، انتشارات صفار.
۱۱. دای، توماس (۱۳۹۹). *مبانی خط‌مشی عمومی*، مترجمان رحمن غفاری، مهدی احمدی تنکابنی و علیرضا صفرپور، چاپ اول، انتشارات دانشگاه تهران.
۱۲. رحمان‌پور، شبنم و همکاران (۱۳۹۷). «بررسی نقش آموزش محیط زیست جوامع محلی در عملکرد زیست‌محیطی شهروندان محدوده منطقه ۵ تهران»، *سامانه مدیریت نشریات علمی*، دوره ۱۱، ش ۴۲.
۱۳. رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۹۴). *تکنیک‌های خاص تحقیق در رشته علوم اجتماعی*، تهران، شرکت سهامی انتشار.
۱۴. زارعی، محمدحسین (۱۳۸۳). «حکمرانی خوب، حاکمیت و حکومت در ایران»، *مجله تحقیقات*

- حقوقی، ش ۴۰.
۱۵. سلیمانی، آتوسا و همکاران (۱۳۹۸). «بررسی تأثیر مؤلفه‌های دلبستگی به مکان بر مشارکت اجتماعی در حفاظت از محیط زیست»، فصلنامه *مطالعات علوم محیط زیست*، دوره ۴، ش ۱.
۱۶. غفاری، غلامرضا و محسن نیازی (۱۳۸۵). *جامعه‌شناسی مشارکت*، تهران، نشر نزدیک.
۱۷. قائدی، محمدرضا (۱۳۹۵). «روش تحلیل محتواکیفی، از کمی‌گرایی تا کیفی‌گرایی»، *مجله مدل‌ها و روش‌های روانشناختی*، دوره ۷، ش ۲۳.
۱۸. قلی‌پور، رحمت‌اله و ابراهیم غلام‌پور آهنگر (۱۳۹۵). *فرایند سیاستگذاری عمومی در ایران*، تهران، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
۱۹. کفاش‌زاده، علیرضا، حسن درویش، رضا رسولی و محمدابراهیم سنجقی (۱۳۹۶). «زمینه‌های مشارکتی مؤثر جهت مشارکت سازمان‌های غیردولتی در فرایند خط‌مشی‌گذاری محیط زیستی: مدل‌سازی معادلات ساختاری»، *آموزش محیط زیست و توسعه پایدار*، دوره ۵، ش ۴.
۲۰. گلدار، زهرا و همکاران (۱۳۹۶). «طراحی چارچوب مفهومی درگیرسازی ذی‌نفعان در خط‌مشی‌گذاری عمومی»، *مجله دانش حسابرسی*، سال هفدهم، ش ۶۶.
۲۱. محمدی، مصطفی و مریم آزادبخت (۱۳۹۷). «سنجش مؤلفه‌های مشارکت شهروندی در پایداری زیست‌محیطی در منطقه ۲ شهر اهواز»، *مجله انسان و محیط زیست*، دوره ۱۶، ش ۳.
۲۲. ملکی، سعید و رسول سروستان (۱۳۹۵). «ارزیابی مشارکت شهروندان در خدمات و محیط زیست نواحی شهری باغملک»، *مطالعات مدیریت شهری*، دوره ۸، ش ۲۵.
۲۳. منوریان، عباس و ابراهیم گلشن (۱۳۹۵). *مطالعه خط‌مشی عمومی چرخه‌های خط‌مشی و زیر نظام‌های خط‌مشی*، چاپ دوم، تهران، مهربان نشر.

24. Amirkhanyan, Anna A., Ohbet Cheon, Jourdan A. Davis, Kenneth J. Meier, Fei Wang (2019). *Citizen Participation and its Impact on Performance in U.S Nursing Homes*, American Review of Public Administration.
25. Bradbury, A.W. and R. Williams(2012). "New Governance: Practices and Processes for Stakeholder and Citizen Participation in the Work of Government", *Public Administration Review*, Vol. 65, No. 5.
26. Brikland, Thomas A. (2015). "An Introduction to the Policy Process", Printed in the United States of America, ISBN 978-0-7656-2532-8 (pbk. alk. paper).
27. Cupps, D. Stephen (1977). "Emerging Problems of Citizen Participation", *Public Administration Review*, Vol. 37, No. 5.
28. Denhardt, R.B. (1984). *Theories of Public Administration*, Pacific Grove, California, Brooks/Cole Publishing Co.

29. Denhardt, Janet, Larry Terry, Edgar R. Delacruz and Ljubinka Andonosla (2009). "Barriers to Citizen Participation in Developing Countries", *International Journal of Public Administration*, Vol. 32, No. 14.
30. Dye, Thomas (2016). *Understanding Public Policy*, Library of Congress Cataloging-in-Publication Data Florida State University, Fifteenth Edition.
31. Forno, Francesca (2004). "Political Consumerism and New Forms of Political Participation: The Gruppi di Acquisto Solidale in Italy", *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*.
32. Graneheim, U.H. and B. Lundman (2004). "Qualitative Content Analysis in Nursing Research", *Nursre Education Today*, Vol. 24.
33. Guba, EG. and Y.S. Lincoln (1981). *Effective Evaluation: Improving the Usefulness of Evaluation Results Through Responsive and Naturalistic Approaches*, San Fransisco, Josesy-Bass.
34. Howlett, M. Ramesh (2009). *Studing Public Policy*, Published in Canada by Oxford University Press.
35. Hsieh, Hsiu-Fang and Sara E. Shanon (2005). "Three Approaches to Content Analysis", *Qualitativr Health Research*, Vol. 15, No. 9.
36. Inman, Sarah C. (2013). *Fractured Consent: Public Participation in Environmental Complexity*, A Master's Thesis of Georgetown University for the Degree of Master of Arts in Communication, Culture and Technology, Washington, DC.
37. Jung, Kyujin (2016). "A Missing Link between Citizen Participation, Satisfaction, and Public Performance: Evidences from the City and County of San Francisco", *International Journal of Public Sector Performance Management*, 2 (4).
38. Komporozos, Aris A. and M. Thompson (2016). "The Role of Emotion in Enabling and Conditioning Public Deliberation Outcomes: A Sociological Investigation", *Public Administration*, 93 (4).
39. Kyngas, H. and I. Vanhanen (1999). "Contentanalysis as a Research Method [Finnish]", *Hoitotiede*.
40. Lee, Yunsoo and Hindy Lauer Schachter (2019). "Exploring the Relationship between Trust in Government and Citizen Participation", *International Journal of Public Administration*, Vol. 42, Iss. 5.
41. Lohmeier Law, Kristi (2013). "Citiztn's Participation in Rural Development: Experiences from Pangani District Council in IOWA", *Journal of Retailing and Consumer Services*, 20 (2).
42. Marshal, M. and Leon Sigal (2017). "Systematic Reviews for Policy-making—critical Reflections are Needed", *Health Research Policy and Systems*, 16 (1).
43. Paalumbo, D.J. and D.J. Calista (1990). *Implementation and Policy Process: Opening up the Black Box*, New York, Greenwood Press.
44. Patton, M.Q. (2002). *Qualilalive Research and Evaluation Methods*, CA: Sage,

Thousand Oaks, “Qualitative Evaluation and Research Methods”, Second ed, CA: Sage, Newbury Park, 1990.

45. Schofer, Evan (2001). *The Structural Contexts of Civic Management: Voluntary Association Membership in Comparative Perspective*, American Sociological Association is Collaborating with JSTOR to Digitize, Preserve and Extend Access To American Sociological Review.

46. Wildavsky, Aron (1979). *The Politics of the Budgetary Process*, Boston, Little, Brown. Third Edition.